

Teemana EU

Integraation pitkä historia

RIITTA HJERPPE

Iso-Britanniassa oli 1800-luvun alkuvuosikymmeniin asti voimassa koneiden vientikielto ja käsityöläisten maasta muuttokielto. Kielloilla haluttiin estää "teollisen vallankumouksen" tietotaidon leviäminen muihin maihin ja taata Iso-Britannian teollisen etumatkan säilyminen.

Vähitellen kiellot alkoivat tuoda enemmän ongelmia kuin hyötyjä. Parlamentin keskusteluissa vapaakaupan ajatukset alkoivat saada jalansijaa. Pohdittiin, eikö sittenkin ollut turhaa estää brittikoneiden vientiä, kun brittityöläinen oli kuitenkin taidoissa ylivoimainen ja kokemus osoitti, etteivät muiden maiden työläiset samantyyppisillä koneilla pystyneet samaan tuotantoon. Käsityöläisten muuttokielto puolestaan ei estänyt heidän livahtamistaan maasta mutta kylläkin heidän paluunsa (Kindleberger 1975, 29).

Samalla purjehdussäännöt, joiden mukaan Iso-Britanniaan sai tuoda ulkomailta tavaraa brittiläisten laivojen lisäksi vain ao. maan laivoilla, ja viljatullit joutuivat vastatuuleen. Vastustajat nimittivät viljatulleja leipäveroksi. Liberaalismin ajatukset sekoituivat Irlannin perunakadon aiheuttamaan keskusteluun, ja kaupan rajoitusten vähentämisvaatimukset lisääntyivät. Osittain keskustelu heijastaa poliittisen painopisteen siirtymää maa-aristokratialta teolli-

suden harjoittajille (Kindleberger 1975, 30).

Viimeaikaiset Euroopan integraatiotoimet ja -keskustelu eivät ole näkyneet kovinkaan paljon taloushistoriallisessa keskustelussa, vaikka esimerkiksi rinnastukset 1800-luvun kehitykseen ansaitisivat hyvinkin huomiota.¹ Tarkastelen seuraavassa 1800-luvun Eurooppalaisia taloudellisia suhteita pääasiassa *Charles Kindlebergerin* ja *Sidney Pollardin* jo 1970-luvun puolivälissä tekemien kontribuutioiden pohjalta. Myöhempi tutkimus ei ole olennaisesti muuttanut näissä muodostunutta kuvaa. Muistutan myös mieliin ajanjakson reaalityöläisten kehitystä sekä luonnehdin suppeasti Suomen osallistumista kansainväliseen vaihdantaan.

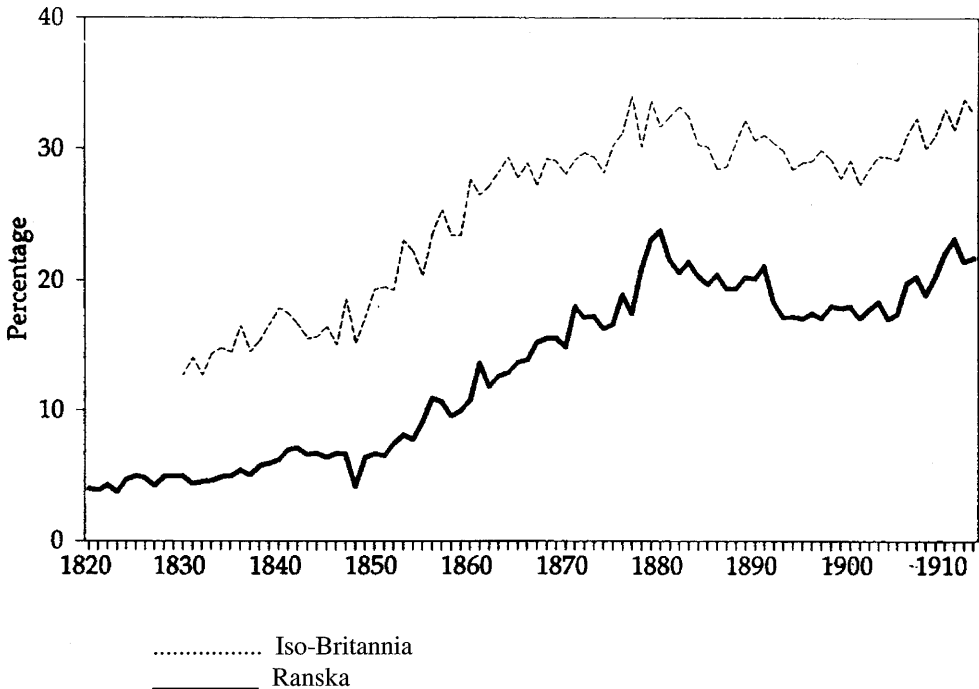
1 Viimeaikaisessa 1800-luvun kansainvälisiä taloussuhteita koskevassa keskustelussa on pohdittu esim. kaupan avoimuuden mittaamista: miten tullitasoa voisi mitata, miten painottaa eri tuotteiden erisuuruuksia tulleja, miten ottaa huomioon korkean tullin vaikutus (Nye 1991, 1993; Irwin 1993). Lisäksi voitaisiin tietysti pohtia tullitaso mittaamista tilanteessa, jossa osa kauppaa jää kokonaan toteutumatta korkeiden tullien vuoksi, tai miten huomioida muut kaupan esteet kuin tullit.

Ulkomaankaupan nopea kasvu Euroopassa 1800-luvulla

1800-luvun Länsi-Euroopassa maasta maahan levisivät uuteen koneteknologiaan, keksintöihin ja sarjatuotantoon perustuva tuotanto, joka johti vähittäiseen bruttokansantuotteen kasvuun sekä suuriin rakenteellisiin muutoksiin tuotannossa ja kulutuksessa. Koska massatuotanto vaatii laajat markkinat, tuotannon kasvuun liittyi ennennäkemätön ulkomaankaupan kasvu. Kun tavaroiden viennin suhde bruttokansantuotteeseen oli Paul Bairochin arvioiden mukaan Euroopassa 3

% 1800-luvun alussa, se oli jo 14 % vuonna 1913. Samat suhdeluvut olivat 6 % vuonna 1938 ja 12 % vuonna 1970 (Bairoch 1989, 1-2). Tuonnin ja viennin suhde tuotantoon kasvoi erityisen nopeasti 1840-luvulta 1860-luvulle, jolloin se saavutti monissa maissa jo nykypäivääkin ajatellen erittäin korkean tason (kuvio 1). Suomessa viennin suhde bruttokansantuotteeseen oli 1840-luvun puolivälissä arviolta 5 % ja lähenteli 20 prosenttia 1870-luvun puolivälissä, ja tuonti oli selvästi tätäkin suurempaa (Hjerppe 1988, 228, Heikkinen 1990, 129).

Kuvio 1. Tuonti suhteessa bruttokansantuotteeseen Ranskassa ja Iso-Britanniassa 1820-1910.

Lähde: Nye (1993), s. 155.

Angus Maddisonin keräämien tietojen perusteella voidaan verrata tuotannon ja viennin kasvua 16 OECD-maassa vuodesta 1820 nykypäivään (Taulukko 1). Vuoteen 1913 saakka viennin kasvu oli lähes kaksi kertaa suurempaa kuin tuotannon kasvu. Vuosina 1913-1950 sen sijaan viennin kasvunopeus oli vain puolet tuotannon kasvusta. Vuoden 1950 jälkeen vienti on taas kasvanut lähes kaksi kertaa nopeammin kuin tuotanto.

Kaupan esteiden purkamista 1815 lähtien

Napoleonin sotien jälkeen Euroopassa alkoi kehitys, joka johti 1860- ja 1870-luvulla aikaan, jota nimitetään vapaakaupan ajaksi. Tämä ei yleensä merkinnyt sitä, että tullit olisi kokonaan poistettu. Tuonti- ja vientikiellot kuitenkin poistettiin ja tulleja alennettiin tuntuvasti ja yleisesti.

Taulukko 1. Tuotannon ja viennin kasvu 16 OECD-maassa, % vuodessa.

	Bkt:n kasvu	viennin kasvu
1820-1870	2.4 ²	4.4 ³
1870-1913	2.5	3.9
1913- 1950	2.0	1.0
1950-1973	4.9	8.6
1973-1989	2.6	4.7

Lähde: Maddison (1991), s. 50, 75.

Vanhat vienti- ja tuontikiellot sekä korkeat vienti- ja tuontitullit olivat merkantilismin ja kameralismin perusteiden mukaisia. Tavoittei-

na olivat positiivinen kauppatase, kunnan kerääminen maahan, strategisesti tärkeiden tuotteiden estäminen joutumasta kilpailijamaiden käsiin ja lukuisten erityisryhmien etujen suojeleminen. Syyt olivat myös kameralistisia eli valtiontaloudellisia. Sen ajan oloissa tullit olivat tehokkaimmin kerättävissä oleva vero. Osittain tullien alentaminen ajoittuu tuloverolakien säätämisen aikaan. Tullien kohtuullistamisella arveltiin myös lisättävän valtion tuloja, kun salakuljetus ei enää kannattaisi (Pollard 1974, s. 109).

Jo 1700-luvun lopulla oli nähty ensimmäiset kaupan vapauttamistoimet ehkäpä Ranskan fysiokraattien ja Adam Smithin vaikutuksesta. Napoleonin sodat kuitenkin käänsivät kehityksen takaisin tiukkaan protektionismiin (Kindleberger 1975).

Ranskan vallankumous levitti läntiseen Eurooppaan ainakin uudistusajatuksia jos ei vielä uudistuksia: jäljelläolevan maaorjuuden ja ammattikuntien lakkauttaminen, ammatinharjoittamisen vapaus, tasa-arvo lain edessä, verotuksellinen tasa-arvo, privilegioiden ja monopolioiden lakkauttaminen, paikallisten joki- ja tietullien ja tapulioikeuksien poistaminen (Pollard 1974, 111).

Saksan alueiden tulliunioni oli ensimmäinen laajakantoinen ja pysyvämpi yritys kaupan esteiden vähentämiseen. Tärkeimpänä askeleena tässä pidetään vuoden 1834 alkua, jolloin Württemberg ja Baijeri solmivat tulliunionin Preussin kanssa, ja pian sen jälkeen Saksi ja Thüringen liittyivät mukaan. Kuitenkin toimet kaupan esteiden vähentämiseen keskisessä Euroopassa jokseenkin nykyisen Saksan alueella alkoivat jo vuonna 1815 ja jatkuivat vuoteen 1846. Lähtökohtana oli Preussin 1810-luvun lopulla muotoilema tullipolitiikka, joka oli silloin Euroopan liberaaleinta. Se poisti kiellot ja pyrki teollisuuden maltilliseen suojeleluun, joka ei kuitenkaan eliminoisi ulkomaista kilpailua (Bairoch 1989, 15-16). Tulliliitto johti vähitellen tiiviimpään yhteistyöhön ja lopulta Saksan yhdistämiseen 1871. Italian valtion muodostaminen vuonna 1861 vähensi myös tullirajoja.

² 14 maata

³ 9 maata, vuosiluvut eivät ole täsmälleen 1820 ja 1870.

1840- ja 1850-luvulla kahdenväliset kauppasopimukset lukuisten Länsi-Euroopan maiden välillä alensivat yleisesti tulleja ja vähensivät muita kaupan esteitä. Iso-Britannia poisti purjehdussäännön ja viljatullit 1840-luvulla. Viljatullien poistamisen yhteydessä on myös puhuttu brittiläisestä vapaakauppaimperialismista: vapauttamalla kauppaa haluttiin valloittaa maailman teollisuustuotteiden markkinat (*Kindleberger* 1975, 34; *Bairoch* 1989, 12).

Käänteentekevä oli Ranskan ja Iso-Britannian välinen kauppasopimus vuonna 1860, jota nimitetään tekijöidensä mukaan myös *Cobden-tai Cobden-Chevalier-* sopimukseksi. Richard Cobden oli englantilainen puuvillatehtailija, myöhemmin poliitikko ja vapaakaupan puolestapuhuja, Michel Chevalier puolestaan oli ranskalainen saint-simonisti ja poliittisen taloustieteen professori, myöhemmin poliitikko (*Bairoch* 1989, 38; *Pieni tietosanakirja* I 1960, 661).

Cobden-sopimuksessa Ranska ja Iso-Britannia lakkauttivat keskinäiset vienti- ja tuontikiellot ja alensivat merkittävästi tulleja. Sopimus palautti käyttöön vanhan suosituimmuussopimuksen entistä täsmällisemmässä muodossa. Se ulotti automaattisesti muiden kanssa myöhemmin solmittavat sopimusedut koskemaan myös näitä kauppakumppaneita. Myös muut länsieurooppalaiset maat sisällyttivät varsin nopeasti suosituimmuussopimuksia kauppasopimuksiinsa (*Bairoch* 1989, 38-39).

Suosituimmuussopimuksilla tuli Pollardin mukaan olemaan suuri merkitys Länsi-Euroopan kauppasuhteissa. Ne liittivät maat yhteen monikansalliseksi sopimusverkostoksi, jonka purkaminen oli itse asiassa vaivalloista (*Pollard* 1974, 117). Tullien alennusten ohessa luotiin tosin uusi privilegiojärjestelmä, jossa Länsi-Euroopan hallitukset järjestivät etuja siirtomaille ja vastaavasti siirtomaissaan etuja emämaille (*Bairoch* 1989, 111-124).

Viljan maailmanmarkkinahintojen lasku johti vuonna 1879 suojelutullien määräämiseen Saksassa. Tämä merkitsi käännettä vapaakaup-

papolitiikassa, ja ensimmäiseen maailmansotaan saakka tulleja korotettiin useimmissa Euroopan maissa. Vain Iso-Britannia säilytti lähes täydellisen tullittomuuden - tuontitullit kohdistuivat muutamiin valtiolle tuloa tuoviin nautintoaineisiin (kahvi, alkoholi, tupakka) (*Irwin* 1993). Protektionismin paluu ei kuitenkaan merkinnyt paluuta entisiin tullitasoihin eikä suoranaisiin tuonti- ja vientikieltoihin.

Kindlebergerin tulkinta kaupan vapauttamisesta ja paluusta protektionismiin

Kindleberger löytää suuren joukon syitä, jotka johtivat kaupan vapauttamistoimiin vuosien 1820 ja 1875 välillä Länsi-Euroopassa. Osittain vapaakauppa oli vastaus feodaalisen maatalouden ja ammattikuntalaitoksen romahdukseen. Tämä oli erityisen ilmeistä vientirajoitusten ja vientitullien poistamisessa, jotka rajoittivat tuottajien vapautta. Kun erivapauksien intressikonfliktit lisääntyivät lisääntymistään, erivapauksista huolehtiminen tuli lopulta hallituksille liian työlääksi, ja keinoksi tuli erivapauksien poistaminen kokonaan. Osittain poistoehdotukset tulivat suoraan intressiryhmiltä kuten Hollannissa suurkauppailta.

Iso-Britanniassa vapaakauppa syntyi taloustieteen doktriinina ja sen käyttöönottoa perusteltiin mm. monopolien vastustuksella, reaali-palkkojen nousulla, suuremmilla voitoilla sekä tehokkaammalla tuotannon tekijöiden allokaatiolla sekä lisääntyneellä tuottavuudella syntyvän tuontikiilpailun ansiosta. Ranskassa vapaakauppavaatimukset tulivat tuontipanoksia käyttävältä teollisuudelta. Hallituksen oli kuitenkin murrettava eräiden piirien saamat edut. Hallituksen motiivina tässä olivat myös voitot kansainvälisessä politiikassa eli Ranskan tavoittelema poliittinen painoarvo Italian yhdistämisessä.

Saksassa vapaakauppa oli Preussin poliittisen eliitin, viljaa ja puutavaraa tuottavan luokan, etu. Osittain he ostivat asemansa, osittain ottivat sen väkisin. *Kindlebergerin* mielestä Italian

vapaakauppa toteutettiin ulkomailta tuotujen oppien nojalla, ja niiden hyöty Italiassa oli kyseenalainen tai jopa kielteinen: rautatiet ja tullien alennukset tuhosivat Etelä-Italian teollisuuden. Kindleberger ei sen sijaan löydä selkeitä taloudellisia syitä 1850-luvun vapaakaupan leviämiseen Hollantiin, Belgiaan, Espanjaan, Portugaliin, Tanskaan, Norjaan ja Ruotsiin. Hän arvelee, että Euroopan hallituksia innostivat ennen muuta ideologiset syyt eli liberalismiin läpimurto 1830-luvulla.

Kindlebergerin ajatuksista poiketen tässä voisi tietenkin korostaa sitä seikkaa, että näille pääasiassa pienehköille maille, joiden ulkomaankauppaosuudet ovat suhteellisesti korkeita verrattuna suuriin "omavaraisempiin" maihin, kaupan vapautuminen saattoi laajentaa olennaisesti markkinoita ja lisätä kilpailua.

Se, että Louis Napoleon ja Bismarck käyttivät vapaakauppasopimuksia poliittisten tarkoitusten saavuttamiseen, viittaa Kindlebergerin mielestä myös siihen, että vapaakauppaa arvostettiin arvona sinänsä. Lopuksi Kindleberger pohtii, että Euroopan maita ei tänä aikana pitäisikään tarkastella itsenäisinä talouksina, joiden reaktioita eri ilmiöihin voi tarkastella erikseen, vaan pikemminkin yhtenä kokonaisuutena, joka siirtyi vapaakauppaan ideologisista tai ehkäpä paremminkin doktriinisista syistä. Manchesterin ja Englannin poliittisen taloustieteen harrastajat taivuttivat Iso-Britannian, joka puolestaan taivutti säännöillä ja esimerkillä muut. Edustuksellisen demokratian, perustuslaillisen monarkian tai jopa absoluuttisen monarkian taloudelliset teoriat voivat yleensä selittää tullimuutoksia. Kindlebergerin mielestä niistä on kuitenkin vain vähän apua Länsi-Euroopassa Napoleonin sotien ja 1870-luvulla alkaneen pitkän laman välisenä aikana.

Vastaavasti Kindleberger erittelee, miten yksi ainoa tekijä - vehnän hinnan lasku maailmanmarkkinoilla 1870-luvulla - johti moniin erilaisiin reaktioihin Euroopan eri maissa: Iso-Britannia säilytti vapaakaupan ja uhrasi maatalouden; Ranska ja Saksa asettivat tulleja, vaik-

kakin eri perusteluihin; italialaiset uhmasivat klassisen taloustieteen olettamuksia ja lähtivät joukolla siirtolaisiksi; Tanska siirtyi viljanviejästä viljantuojaksi. Viljaa tuotiin maito- ja liha-tuotannon tuotantopanoksiksi, rehuksi, sekä ihmisravinnoksi (Kindleberger 1975).

Pollardin näkemys 1800-luvun kansainvälisistä taloussuhteista

Sidney Pollard tarkastelee kaupan vapauttamistoimia paljolti samoin kuin Kindlebergerkin. Hän lisää tarkasteluun kuitenkin joukon muita tekijöitä, nimittäin liikennevälineiden ja -yhteyksien paranemisen, ihmisten liikkumisen, tietotaidon leviämisen, kansainväliset pääomaliikkeet ja pankit sekä kansainväliset järjestöt ja sopimukset.

Rautatiet, höyrylaivat ja uudet tietoliikenneyhteydet olivat olennainen apu taloudellisessa integraatiossa. Ne tekivät suurten tavaramäärien siirtämisen taloudelliseksi ja nopeaksi.

Valtamerien yli suuntutuvan siirtolaisuuden lisäksi ihmisiä kulki Euroopan sisällä miljoonittain joko pysyvästi uusille asuinsijoille tai lyhyemmäksi ajaksi muutamaksi vuodeksi tai vain kausityöläisiksi naapurimaihin. Uuden teknologian käyttöönottamiseksi tehtiin paljon tutustumis-, opinto- ja harjoittelumatkoja, jotka saattoivat johtaa uuteen asuinmaahan. Suomalaisen yrittäjäsukujen vesat harjoittelivat säännöllisesti isän liikekumppanin luona Keski-Euroopassa tai kauempanakin. Kauppa- ja teollisuusministeriön edeltäjä, teollisuushallitus, jakoi apurahoja opintomatkoihin uuteen teknologiaan tutustumiseen. Helsingin polyteknillisen opiston opettajan kelpoisuusvaatimukseen kuului pitkään opiskelua ulkomailla, käytännössä useimmiten Saksassa. Käsityöläiset viimeistelivät taitojaan ammattikuntalaitoksen päättymisen jälkeenkin Pietarissa tai Tukholmassa (Pollard 1974, 80-97; Hjerppe - Hjerppe 1993, 30-32; Myllyntaus 1990).

Suomeen kuten kaikkiin muihinkin eurooppalaisiin maihin asettui pysyvästi asumaan ulko-

maista ammattityöväkeä, joka oli tullut ostettuja koneita asentamaan ja opettamaan niiden käyttöä. Rautateiden ja rautatiesiltojen rakentajat siirtyivät työmaidensa mukana maasta maahan.

Ammattimiehet etsivät yrittämisen mahdollisuuksia hanakasti muista maista (Pollard 1974, 80-90). Suomen teollisuushistoriassa on runsaasti esimerkkejä ulkomaisista ammattimiehistä, jotka asettuivat Suomeen. He perustivat tänne uudenlaisia yrityksiä valtion tai yksityisten lainojen turvin (esimerkkeinä puuvillatehtaita, konepajoja, olutpanimo, virvoitusjuomatehdas, emmentaluuston valmistus ym.) (Schybergson 1977; Hjerppe - Ahvenainen 1986).

Suuret länsieurooppalaiset pankit rahoittivat varsinkin rautateiden rakentamista. Tarvittaessa pankit perustivat tytä pankkeja uusiin asemaimiin. Kansainväliset pääomanliikkeet olivat varsin vilkkaita. Varsinkin ns. vanhojen teollisuusmaiden pääomat etsivät suurempia tuottoja uusilta alueilta, Venäjältä, Balkanilta, Etelä-Euroopasta mutta myös Euroopan ulkopuolelta (Pollard 1974, 55-73).

Suureksi kasvaaneet yritykset lähtivät myös laajentamaan toimintaansa yli rajojen, syntyivät monikansalliset yritykset. Aluksi ne olivat useinkin pääyrittysten paikallisia kokoonpanotehtaita. Öljy-yhtiöt olivat suurimpia ja vahvimpia monikansallisia yrityksiä (Jones - Schröter 1993; Pollard 1974, 77, 128-129).

Kasvava kansainvälinen taloudellinen riippuvuus johti kansainvälisten yhteistyösopimusten tarpeeseen. Preussin ja Itävallan postisopimus vuodelta 1850 oli edelläkävijä. Kahdenkymmenen maan keskeinen kansainvälinen sähkesopimus solmittiin vuonna 1865, kahdenkymmenen yhden maan kansainvälinen postisopimus vuonna 1874. Muita vastaavia olivat patentteja ja merkkituotteita, tekijän oikeutta, merenalaisia sähkökaapeleita, radiosähkötystä, merirosvouksen estämistä, merien vapautta, merenkulkua, kansainvälisiä hätäsignaaleja koskevat sopimukset. Sopimuksilla pyrittiin ehkäisemään tarttuvien tautien leviämistä, oppiumin ja muiden vaarallisten huumeiden kaup-

paa, työsuojelua ym. Keskustelu eurooppalaisesta tulliliitosta ei kuitenkaan johtanut tuloksiin. Yksityisessä taloudellisessa yhteistyössä sopimukset saivat kansainvälisten kartellien luonteen. Kansainvälisiä kartelleja perustettiin ensin liikenteeseen ja teollisuuteen. Myös ammattiyhdistysliike aloitti kansainvälisen yhteistyön. Keskustelut kansainvälisistä työsuojelusopimuksista ym. joutuivat kuitenkin odottamaan ILO:n perustamista 1920-luvulle (Pollard 1974, 123-129).

Rahaunionit ja kultakanta

1800-luvulla vähitellen käyttöön tullut kultakanta helpotti kansainvälisiä pääomaliikkeitä. Kultakantaan osallistuvilla rahapolitiikan päättäjillä oli yksi yhteinen päämäärä: säilyttää valuuttojen vaihdettavuus kultaan. Iso-Britannia sitoi valuuttansa kultaan jo 1816 ja muodosti siirtomaan ensimmäisen kultakanta-alueen (Tarkka 1993, 72).

Kaksimetallijärjestelmä, kulta- ja hopeakanta oli kuitenkin tavallinen 1870-luvulle saakka. Ranskan johdolla perustettiin kaksimetallikantaan pohjautuva Latilainen rahaunioni vuonna 1865. Jäseniksi tulivat ensi vaiheessa lisäksi Italia, Sveitsi ja Belgia; Kreikka liittyi myöhemmin. Ranska pyrki saamaan sen käsittämään koko maailman. Unionin laajuuden olisi pitänyt periaatteessa vähentää kaksimetallijärjestelmän heikkouksia, samalla kuin kaksimetallijärjestelmällä oli etuja yhden metalin kantaan verrattuna: valuutat eivät olisi riippuvaisia vain yhdestä metallista. Lisäksi Ranskan keisari Napoleon III tiesi hyvin, että Ranskan johtama laaja rahaunioni olisi erinomainen poliittisen ja taloudellisen vallan väline (Duisenberg 1992).

Latinalainen rahaunioni ei laajentunut eikä täyttänyt siihen asetettuja toiveita, vaikka se oli olemassa virallisesti vuoteen 1926. Sen sijaan useat maat (vuoden 1867 Pariisin kokouksessa jo yli 20 maata) omaksuivat frangia vastaavan rahayksikön, mutta sitoivat sen vain kultaan.

Latinalainen rahaunioni menetti lopullisesti laajenemismahdollisuutensa, kun Saksa yhdistyi 1871 ja perusti oman kultaan perustuvan rahaunioninsa. Myös Latinlaisen rahaunionin jäsenet rajoittivat 1870-luvulla hopean rahaksi-lyöntiä (Duisenberg 1992).

Skandinavian ja monet muut Euroopan ja latinalaisen Amerikan maat liittyivät kultakantaan 1870-luvulla (Suomi 1877), muutamat eli Venäjä, Itävalta-Unkari ja Yhdysvallat tosin vasta 1890-luvulla. Ruotsi, Norja ja Tanska muodostivat rahaunionin vuosina 1873-75, jossa yhteinen skandinaavinen kultaan vaihdettavissa oleva kruunu oli rahayksikkönä ensimmäisen maailmansodan syttymiseen vuoteen 1914 saakka (Duisenberg 1992; Jonung 1984, 367-368, Tarkka 1993, 76).

Kun kultakannasta oli tullut kansainvälisesti hallitseva rahajärjestelmä, useimpien valuuttojen väliset kultapariteetit pysyivät muuttumattomina voimassa noin 40 vuotta, eivätkä todella sovelletut valuuttakurssitkaan poikenneet niistä kovin paljoa, yleensä vähemmän kuin prosentin verran (Tarkka 1993, 76). Kultakannan toimintaa turvasivat kultaöydyt ja kansainvälisten pääomamarkkinoiden kehittyminen. Lyhyen aikavälin tasapaino saavutettiin nopeilla kansainvälisten pääomien siirroilla. Pitkällä aikavälillä kultakannan automaattisen tasoituksen pelisääntöjä ei oikeaoppisesti juurikaan noudatettu (Ford 1989, Schwartz 1984).

Suomen sopeutuminen eurooppalaiseen ulkomaankauppaan

Suomi kuului 1800-luvun jälkipuoliskolla Euroopassa sellaisten pienten maiden ryhmään, joissa ulkomaankaupan osuudet olivat korkeita. Muita tällaisia olivat Tanska, Hollanti, Sveitsi ja Belgia. Tällöin mm. Ruotsi, Iso-Britannia ja Saksa olivat selvästi Suomen takana. Itse asiassa kun osa maatalousväkeä eli varsin omavaraisessa taloudessa, maan pieni kaupallinen sektori oli nykyistä avoimempi ja vähäisestä teollisuus-

tuotannosta nykyistä suurempi osa vietiin. Autonomian ajan jälkipuoliskolla Venäjä oli Suomen tärkein kauppakumppani, muita tärkeitä olivat Iso-Britannia ja Saksa. Kaksi kolmasosaa Suomen vientikaupasta ja neljä viidesosaa tuontikaupasta käytiin näiden kolmen maan kanssa.

1800-luvun lopulla Suomen vilkkaaseen ulkomaankaupan kasvuun liittyi onnellinen sattuma: ulkomaankaupan vaihtosuhteen - eli vientihintojen suhteen tuontihintoihin - paraneminen jopa kaksinkertaiseksi. Sen seurauksena samalla vientimäärällä voitiin ostaa entistä suurempi määrä tuontitavaroita. Vaihtosuhteen muutos johtui maailmankaupassa liikkuneiden tavaroiden suurista suhteellisista hintamuutoksista. Parantuneet kulkuyhteydet avasivat Euroopan markkinat Amerikan preerioiden ja Venäjän arojen viljalle, jonka hinta laski; koneellinen massatuotanto halvensi teollisuustuotteiden hintoja. Suomalaiset vientitavarat sen sijaan säilyttivät yllättävän hyvin arvonsa.

Vaihtosuhteen paranemisesta huolimatta tavaroiden tuonti ylitti koko autonomian ajan lopun ajan selvästi viennin. Kauppataaseen vajetta tasoittivat sellaiset erät kuin nettotulot merenkulusta ja matkailusta eli venäläisten kesänvietäjien menot Kannaksella, Venäjän armeijan menot Suomessa ja siirtolaisten rahalähetykset. Silti ulkomaankaupassa velkaannuttiin, mutta yleensä veloista selviydyttiin suuremmitta vaikeuksista nopean taloudellisen kasvun ja viennin kasvun ansiosta. Kultakannan automaattinen kontraktiivinen tasoitusvaikutus jäi ilmeisesti Suomessa suhteellisen vähäiseksi kuten monissa muissakin tuontiylijäämän maissa, sillä kansainvälisillä rahamarkkinoilla liikkui runsaasti pääomia etsimässä edullisia sijoituskohteita (Lefgren 1975, 58-67; Ford 1989, Bärlund 1992).

Venäjän kauppa oli Suomelle autonomian ajan lopulla varsin edullista: sinne ostettiin monipuolisesti alkavan teollisuuden tuotteita - rautaa, tekstiilejä, paperia ynnä muuta - jotka eivät hinta-laatu- suhteensa puolesta menneet kaupaksi Länsi-Eurooppaan. Länsi-Eurooppaan nähden Suomen ulkomaankauppa oli muiden

periferiamaiden kaltaista: vietiin raaka-aineita tai vain vähän jalostettuja tuotteita ja tuotiin valmiita tuotteita. Investointitavaroiden tuonti moninkertaistui, vaikka niiden osuus pysyi edelleen vaatimattomana, alle kymmenesosassa koko tuonnista. Kulutustavarat säilyttivät asemansa suurena tuontitavaroiden ryhmänä.

Suomen länsiviennin kannalta oli erittäin merkityksellistä Iso-Britannian puutavaratullien alentaminen 1860-luvun alussa. Se yhdessä Suomen sahausrajoitusten poistamisen kanssa merkitsi nopeata kasvua sahateollisuudelle.

Myös maataloustuotteita myytiin paljon. Itä-Suomi tyydytti Pietarin elintarvikekysyntää; sinne vietiin voita, maitoa, kalaa, marjoja ynnä muuta. Länsikaupassa voi nousi keskeiseksi artikkeliksi ja se oli lähes viidennes koko viennistä 1890-luvulla. Huomattava osa siitä meni Tanskaan, josta sitä jälleenmyytiin edelleen.

Suomen tullipolitiikka oli riippuvaista Venäjältä. Suomen tuontitulleja alennettiin merkittävästi vuonna 1841 (*von Haartmanin* salainen tullitaksa), sekä lisää vuosien 1859 ja 1868 tullitaksissa. Viimeksimainittu oli vähäisin muutoksin voimassa autonomian ajan loppuun. Keskeisten raaka-aineiden, teollisuuden koneiden ja puolivalmisteiden tuonti oli tullitonta tai tullit alhaisia. Kotimarkkinateollisuutta sen sijaan suojeltiin ja valmiista teollisuustuotteista ja nautintoaineista perittiin tulli. Tuonti Venäjältä oli pääsääntöisesti tullitonta lukuunottamatta eräitä korkeasti tullattuja ylellisyystavaroita kuten alkoholijuomia, joiden tullit olivat luonteeltaan valtiolle tuloa tuovia tulleja.

Suomessa poistettiin vapaakauppahengessä viljan ja jauhotuotteiden tullit vuonna 1864 - ilman tätä toimenpidettä venäläinen vilja olisi joka tapauksessa päässyt maahan tullitta, koska venäläinen tuonti oli yleensä tullitonta. Viljan tuonti lisääntyikin huomasti; se oli neljännes koko tuonnista vuonna 1900, ja viljaomavaraisuus oli vain 40 % ennen ensimmäistä maailmansotaa. Tämä johti merkittävään rakennesiirtymään maataloudessa, jossa karjatalouden osuus lisääntyi viljantuotannon kustannuksella

(*Peltonen* 1992, 73-75). Ensimmäisen maailmansodan aikana Venäjän vallankumouksen jälkeen tämä johti viljan tuonnin tyrehtyessä myös vakavaan elintarvikepulaan ja itsenäisyyden alussa omavaraisuutta korostavaan maatalouspolitiikkaan.

Yleisesti ottaen Suomi sopeutui hyvin vilkaksi kansainvälisiin kaupallisiin suhteisiin 1800-luvun lopulla ja tämän vuosisadan alussa. Tullit pysyivät alhaisina, vilja tullittomana. Tämä piti elintarvikkeiden hintoja ja palkkavaatimuksia alhaalla sekä alkavaa teollisuustuotantoa kilpailukykyisenä. Toisaalta saatettiin käyttää hyväksi etuja Venäjän markkinoilla (*Hjerpe* 1990, 144-165; *Pihkala* 1970; *Schybergson* 1986; *Heikkinen* 1994).

Lopuksi

Länsi-Euroopan kauppa koki ennennäkemättömän nousun 1800-luvulla. Se olisi tuskin voinut tapahtua entisissä merkantilistisissa, tarkoin säädellyissä puitteissa. Kaupan kasvuun liittyikin merkittävä kaupan avautuminen ja muiden kansainvälisten taloussuhteiden lisääntyminen. Häiriöihin eli viljan maailmanmarkkinahinnan romahdukseen reagoitiin kuitenkin sitten lisäämällä protektionismia uudelleen vuosisadan lopulla.

Sidney Pollard nostaa tutkimuksessaan keskeisiksi reaalityalouden tekijät Länsi-Euroopan talouksien avautumisessa: tavaroiden, ihmisten, palvelujen ja pääomien vapaan liikkumisen maasta maahan. Pollard kuitenkin huomauttaa, että toisin kuin EEC:n, EY:n ja EU:n aikana nämä vapaudet toteutuivat 1800-luvulla hyvin spontaanisti ilman hallitusten välisiä kokoavia, keskitettyjä suunnitelmia. Charles Kindleberger puolestaan keskittyy kaupan vapautumiseen. Hän selittää sitä taloudellisten seikkojen lisäksi myös ideologisilla ja valtopoliittisilla tekijöillä.

Katsaus kultakannan leviämiseen ja rahaunionikokeiluihin valaisee rahaolojen kehitystä nopean ulkomaankaupan kasvun oloissa.

Esimerkki Suomen ulkomaankaupasta osoittaa, että tullipolitiikalla oli suuri merkitys tuotannon suuntaamisessa. Viljan vapaakauppa johti halvemman viljan tuontiin ja resurssien suuntaamiseen suhteellisesti tuottavampiin tai vaikeammin kuljetettaviin tuotteisiin. Samalla suheellinen etu Venäjän markkinoilla antoi suomalaisille teollisuustuotteille kasvusuojaa.

Kirjallisuus

- Bairoch, Paul (1989): "European Trade Policy, 1815-1914", *The Cambridge Economic History of Europe, Vol VIII, The Industrial Economies: The Development of Economic and Social Policies*, eds. Peter Mathias - Sidney Pollard, Cambridge.
- Bärlund, Ragni (1992): Finland's Balance of Payments, 1890-1913. *Bank of Finland Discussion Papers 42/92*.
- Duisenberg, W.F. (1992): From Latin Monetary Union to European Monetary Union, Seminar paper, The First Academic Symposium of the European Association for Banking History, Amsterdam.
- Ford, A.G. (1989): "International Financial Policy and the Gold Standard, 1870-1914", *The Cambridge Economic History of Europe, Vol VIII, The Industrial Economies: The Development of Economic and Social Policies*, eds. Peter Mathias - Sidney Pollard, Cambridge.
- Heikkinen, Sakari (1990): "Aineen voitot - 1800-luvun elintaso", *Talous, valta ja valtio, tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*, toim. Pertti Haapala, Tampere.
- Heikkinen, Sakari (1994): *Suomeen ja maailmalle. Tullihallituksen historia*, Helsinki.
- Hjerppe, Riitta (1990): *Kasvun vuosisata*, Helsinki.
- Hjerppe, Riitta (1994): "Taloudellinen yhden-tyminen Roomasta Maastrichtiin", *Yhdentyyvä Eurooppa ja kansallinen omaleimaisuus. Helsingin yliopisto, Studia Generalia, kevät 1994*, toim. Katariina Jalonen ym. Helsinki.
- Hjerppe, Riitta - Ahvenainen, Jorma (1986): "Foreign Enterprises and Nationalistic Control: the Case of Finland since the End of the Nineteenth Century", *Multinational Enterprise in Historical Perspective*, eds. Alice Teichova et al, Cambridge.
- Hjerppe, Riitta ja Reino (1993): *Eurooppa yhdentyy*, Helsinki.
- Irwin, Douglas A. (1993): "Free Trade and Protection in Nineteenth-Century Britain and France Revisited: A Comment on Nye", *The Journal of Economic History*.
- Jones, Geoffrey - Schröter, Harm G. (1993): "Continental European Multinationals", *The Rise of Multinationals in Continental Europe*, eds. Geoffrey Jones - Harm G. Schröter, The New Business History Series (Edward Elgar), Cornwall.
- Jonung, Lars (1984): "Swedish Experience under the Classical Gold Standard, 1873-1914", *A Retrospective on the Classical Gold Standard, 1821-1931*, A Conference Report, National Bureau of Economic Research, eds. Michael D. Bordo - Anna J. Schwartz, Chicago.
- Kindleberger, C. P. (1975): "The Rise of Free Trade in Western Europe, 1820-1875", *The Journal of Economic History*.
- Maddison, Angus (1991): *Dynamic Forces in Capitalist Development. A Long-Run Comparative View*, Oxford.
- Myllyntaus, Timo (1990): "The Gatecrashing Apprentice. Industrialising Finland as an Adopter of New Technology", *Communications 24, Institute of Economic and Social History, University of Helsinki*.
- Nye, John Vincent (1991): "The Myth of Free-Trade Britain and Fortress France: Tariffs and Trade in the Nineteenth Century", *The Journal of Economic History*.

- Nye, John Vincent (1993): "Reply to Irwin on Free Trade", *The Journal of Economic History*.
- Peltonen, Matti (1992): Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa, *Historiallisia tutkimuksia 164*, Helsinki/Vammala.
- Pieni tietosanakirja* (1960), Helsinki
- Pihkala, Erkki (1970): "Suomen vaihtotase vuosina 1860-1917. Eräitä näkökohtia", *Historiallinen aikakauskirja*.
- Pollard, Sidney (1974): *European Economic Integration, 1815-1970*, London.
- Schwartz, Anna (1984): "Introduction", *A Retrospective on the Classical Gold Standard, 1821-1931, A Conference Report, National Bureau of Economic Research*, eds. Michael D. Bordo - Anna J. Schwartz, Chicago.
- Schybergson, Per (1977): "Entreprenörer inom Finlands fabriksindustri i början av ryska tiden". *Från medeltid till 1900-tal. Till Oscar Nicula 31 maj 1977*, Skrifter av Historiska Samfundet i Åbo IX, Åbo.
- Schybergson, Per (1986): "Finlands industri och den ryska marknaden under autonomins tid (1809-1917). Några synpunkter", *Turun historiallinen arkisto 41*.
- Tarkka, Juha (1993): *Raha ja rahapolitiikka*, Jyväskylä.
- Urwin, Derek W. (1991): *The Community of Europe. A History of European Integration since 1945, The Postwar World*, General eds. A.J. Nicholls - Martin, S. Alexander (Longman), Singapore.